

D'ΙΛΛΑΔΙΗ (ILTURO) A ILURO: D'IBERS A ROMANS. ALGUNES CONSIDERACIONS

INTRODUCCIÓ

L'any 1993, recent finalitzat el XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica que aquell any es celebrava a Tarragona, vaig tenir ocasió de tractar una vegada més, en aquest fòrum de debat, la problemàtica de la fundació d'*Iluro* i altres qüestions plantejades sobre la romanització i la topografia urbanística de la ciutat; aleshores, l'equip de la Secció Arqueològica-Àrea d'Intervenció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme havia participat en aquell Congrés, aportant-hi una interessant comunicació sobre aquesta mateixa temàtica.

Actualment, amb les noves dades de què disposem, fa necessari tornar a tractar la problemàtica, sobretot tenint present les importants troballes efectuades a Cabrera de Mar en el sector oest de la Riera, més concretament en les finques de ca l'Arnau, can Mateu i can Benet, on s'ha descobert un gran establiment romà, de datació romano-republicana, que fa que els plantejaments fins fa poc teoritzats hagin estat trasbalsats. Dos altres elements a sumar-hi han estat els fets que, per un costat, quan ja tenia enllestida la redacció d'aquesta comunicació, m'ha arribat a les mans l'exemplar de la revista *Empúries* 52, on es publica l'article dels amics Joaquim García, Albert Martín i Xabier Cela, i que tracta sobre la integració i interpretació d'aquests nous coneixements en el bagatge documental dels vestigis arqueològics coneguts; per altre costat, les noves dades cronològiques d'*Iluro* (Mataró), junt amb les descobertes a la plaça Xica en el 2002, gairebé ha suposat haver de refer de soca-rel la totalitat de la comunicació inicialment preparada. Sóc conscient, però, que moltes de les qüestions se'm quedin en part en el tinter per manca de temps i espai en l'exposició de la comunicació; intentaré, en la mesura del possible, a risc de ser excessivament teigràfic, tractar, encara que en algun cas superficialment, totes o les principals qüestions afectades en el debat.

POLÈMICA MARIÀ RIBAS - JAUME LLADÓ - JOSEP DE C. SERRA-RÀFOLS

Encara que pugui semblar que ja és història, en l'actual estat de la investigació, torna a estar d'actualitat l'esmentada polèmica (Clariana 1977, p. 57) que va tenir diversos elements positius; potser el més important fou el fet d'apropar el debat sobre la recerca arqueològica, i els coneixements que se'n deriven, vers els ciutadans, que, en el fons, són els destinataris i receptors dels nous coneixements.

En resum, foren un seguit d'articles que aparegueren en el *Diari de Mataró* al llarg de l'any 1957, amb els següents títols:

Jaume Lladó, «La romana Iluro fue levantada en el área de la Iluro ibérica», 6-7-57.

Marià Ribas, «La actual Mataró es de origen ibero-romano», 13-7-57.

Jaume Lladó, «Ilduro-Iluro-Mataró», 6-8-57.

Marià Ribas, «La ciudad ibero-romana Iluro fue fundada en el siglo II a.J.C.», 10-8-57.

Jaume Lladó, «Ilduro», 20-8-57.

Josep de C. Serra-Ràfols, «Iluro-Mataró-Burriac», 12-11-57.

Josep de C. Serra-Ràfols, «Iluro-Mataró-Burriac (II)», 14-11-57.

Josep de C. Serra-Ràfols, «Iluro-Mataró-Burriac (III)», 23-11-57.

Avui dia, encara resulta sorprenent l'actualitat dels seus plantejaments; per un costat Jaume Lladó afirmava, basant-se en la troballa d'uns nivells que ell considerava com a iberoromans, en la plaça del Beat Salvador i en la plaça Xica, que si el nom *Ilduro* (o *Ituro*) corresponia al mateix lloc que el de la ciutat romana d'*Iluro* (Mataró), aleshores resultava desconegut el nom que tindria el poblat ibèric de Burriac. Davant les afirmacions de Jaume Lladó, Marià Ribas respongué fent una descripció dels nivells arqueològics enregistrats i, al mateix temps, relacionava el mot *Ilduro* amb el del poblat ibèric de Burriac, i finalitzava afirmant una datació del segle II aC per a la fundació de la ciutat romana d'*Iluro*.

Més concretes foren les aportacions de Josep de Calassanç Serra-Ràfols, que considerava com un mal generalitzat arribar a afirmacions sense una base documental suficient, així indicava la necessitat que la ceràmica de vernís negre trobada en el subsòl de Mataró fos examinada per l'eminent ceramòleg, el professor Nino Lamboglia, que aleshores col·laborava en els curssets d'Empúries. També creia que amb les dades de Lamboglia es podia treure l'entrellat de si Mataró es fundà, o no, després de l'arribada dels romans, tot i que pensava que les encunyacions d'asos ibèrics haurien tingut lloc a Mataró i no a Burriac, com havia publicat Ribas, i que el nom del poblat ibèric no seria *Ilduro* (o *Ituro*) tot decantant-se vers la possibilitat que aquest (el de Burriac) fos un topònim d'origen celta.¹

ASSENTAMENT DE ROMANS AL MARESME I CONCENTRACIÓ DE POBLAMENT AUTÒCTON. EL TRASLLAT DE POBLACIONS

Encara que ho sabem sobradament, cal recordar que el clima de la nostra comarca és un cas excepcional a Catalunya. Aquesta benignitat climàtica té com a conseqüència el fet que, sobretot, la zona costera i pràcticament tota la comarca quedi en bona part resguardada, quasi tot l'any, dels vents del nord per la Serralada Litoral. Això faria que a l'antiguitat es donessin unes condicions de vida molt favorables, tant per a l'agricultura com per a la bona salut de què gaudien els seus habitants. Això ho constatem pel fet que hi havia un índex demogràfic quelcom

elevat, si ho comparem amb la resta del país i, a més, en l'època imperial romana es dóna una concentració de vil·les luxoses que, a nivell de Catalunya, sols podem arribar a comparar amb la zona del camp de *Tarraco*, per por a semblar exagerats si la comparança la féssim amb la zona del golf de Nàpols, al sud d'Itàlia.

El trasllat de nuclis de poblament a l'antiguitat no era una cosa estranya, al contrari, es conserven testimonis epigràfics d'època romana que documenten l'existència de trasllats, des d'assentaments situats en llocs enlairats, vers assentaments en el pla, imposats o amb l'autorització de l'autoritat romana (Olesti 2000, p. 70), unes vegades per tal de millorar les condicions, altres per reduir la seva capacitat defensiva. Així, Emil Hübner, en el *Corpus Inscriptionum Latinarum* (vol. II), referent a la península Ibèrica, recull dues inscripcions força escaients que fan referència a aquests trasllats;² dissortadament les dues són d'època altoimperial, a continuació transcrivim el detall:

1 - «CIL II, Sabora, municipium Flavium 1423, p. 195 (Cañete la Real, Teba del Condado).

«El rescripto del emperador Vespasiano se halló en Cañete, cerca de Málaga en una tabla de metal:

Impe(rator).Cae(sar).Vespasianus.Aug(ustus).Pon(tifex).Maximus,. tribuniciae/potestatis.VIII.,imp(erator).XIIII.,.consul/VIII.p(ater).p(atriciae),.salvtem.dicit. IIII(quattuor) viris.et/decurionibvs.Saborensivm./Cvm multis difficultatibus infirmita/tem vestram premi indicetis, per/mitto vobis.oppidum svb nomine meo, ut/voltis, in planum extruere.vecti/galia, quae ab divo Avg(usto).accepsisse dici/tis, cvstodio. Si qva nova adicere vol/tis, de his proco(n)s.(ulem) adire debebitis; ego/enim nullo respondente Constitv(ere) nil possum.Decretum vestrvm/accepi.VIII.ka(lendas) August.(as),legatos.dimi/si.III.ka(lendas).easdem.valete./II.(duo) viri.C.Cornelius.Severus.et.M.Septimi/us Severus Publica pecunia in aere /inciderunt

[Vespasianus hac epistula Saborensibus permisit, ut oppido, quod paulo ante cum reliqua Hispania ius Latii acceperat, nomem Flavii inderetur et ex monte in situm planum commodioremque transferretur. Th.M.]»

2 - «CIL II, 1041, p. 135 - In pago Monasterio, in via ab Hispali versus Emeridam, in lapide muro templi imposito

IVL...
MVTATIONE
OPPIDI.MUNI
CIPES.ET.INCO
LAE.PAGI.TRANS
LVCANI.ET.PAGI
SVBVRBANI

Mommsenus ita explicuit, paganos pagorum Translucani et Suburbani antea municipio alicui diverso ascriptos, iam vero, mutatione oppidi, municipies et incolas [Contributensis] Iul(ienses) factos imperatori fortasse statuam dedicasse».

Al Maresme, no sabem fins a quin punt i de quina forma es donaria un moviment de desaparició, trasllat i concentració de nuclis de poblament ibèrics, de totes maneres l'arqueologia, ara per ara, és l'únic element que ens pot aportar informació al respecte (Zamora, Pujol, García, Cela 2001); així, pel que fa a la nostra comarca, podem considerar les següents datacions d'extinció:

Turó del Vent (Llinars, Dosrius): començaments del segle II aC.

Céllecs (Òrrius): començaments del segle II aC.

Torre dels Encantats (Arenys de Mar): durant el segle I aC.

Puig Castell (Vallgorguina): 100 aC (Prevosti 1995, p. 24)

Burriac (Cabrera de Mar): 50-40 aC.

Turó de Montgat (Montgat): 150 aC.

Turó de Montpalau (Pineda de Mar): 40-30 aC (Comas *et alii* 1998, p. 156).

Cadira del Bisbe (Premià de Dalt): 50-40 aC, aprox (Coll 1987, p. 261).

Una altra qüestió de la qual no disposem pràcticament de dades és la relativa a fins a quin punt els autòctons, ibers romanitzats, podrien haver estat beneficiats en els repartiments de terres. En el món romà els repartiments de terres, en el moment de la conquesta i expansió, una vegada realitzada la centuriació³ o cadastre de l'indret, eren un fet freqüent, els principals beneficiaris sempre s'ha dit que solien provenir de l'exèrcit, els legionaris llicenciats, gent vinguda de la península Itàlica, etc; no obstant, a Hispània es coneixen alguns casos en els quals els beneficiaris podien ser la gent del país, així ho veiem en el textos d'Apià, *Iberia*, 43, 75, 98 i 100, en el text sobre el tercer bronze de Botorrítia, i els bronzes de Lascuta i d'Alcàntara (Pena 1998, pp. 153-161), però en canvi no sabem com a la comarca del Maresme es van produir aquests possibles repartiments. L'únic indici que ens podria donar llum en aquest aspecte és el que prové de l'epigrafia amfòrica i lapidària, però precisament són aquests darrers els que ens fan veure que, ara per ara, no tenim cap resposta favorable en aquest sentit; el que veiem és que, en el segle I dC, la gent d'origen forani era qui ostentava el poder polític i econòmic i dominava el comerç del vi.

Sabem que el poblat ibèric de Burriac té el seu moment final cap a meitats del segle I aC, el material datable amb precisió més modern que s'ha detectat és la ceràmica aretina de vernís negre, havent-se trobat fragments amb les marques de terrissaire de Q. Af(ranius), de Plot(idius) i altres marques de *peltae* contraposades. La datació d'aquest material, hom la situa entre els anys 50 i 30 aC, però tingué el moment àlgid a l'entorn de l'any 40 aC; per altra banda, en el jaciment de can Modolell, molt a prop del poblat ibèric i situat just a la zona del límit del gran camp de sitges que s'estén a tocar el poblat, passant per can Miralles i can Bertomeu, i fins a la masia que dóna nom al Clos Arqueològic, s'hi han trobat alguns materials pròpiament romans amb semblant cronologia com són un

fragment de campaniana B amb grafit, escrit en llatí «...icvs», ceràmica aretina de vernís negre amb marca de terrisser de *peltae* contraposades i diversos fragments de paviment de *signinum* amb tesselles, decorat amb un camp de reticulat de rombs, decoració idèntica a la que apareix a Cabrera mateix, a can Benet i a Santa Margarida. No hem trobat encara cap rastre documental del que succeïa a la comarca i en els poblats ibèrics en aquest període històric, a nivell de Catalunya tampoc tenim massa dades, sols a la zona de Lleida apareix documentada l'acció de Cèsar i a Empúries la *deductio* o assentament de veterans, i el fet que els tarraconenses, els *ausetani* i una cohort d'*ilurgavonenses* es passaren al bàndol d'aquest (Jàrrega 2000-A).

Així mateix Jàrrega ens explica, seguint Roddaz (1988), com «les civitates que s'havien declarat partidàries de Sertori foren castigades per Pompeu, per la qual cosa en la guerra entre aquest darrer i Juli Cèsar varen declarar-se partidàries d'aquest últim» (Jàrrega 2000-A). Ni a Burriac, ni a ca l'Arnau, ni a *Iluro*, en principi no s'ha constatat cap rastre de cap actuació bèl·lica datable en temps de Sertori,⁴ de totes maneres el jaciment de ca l'Arnau presenta una data d'abandonament que el seu excavador ha situat vers el primer quart del segle I aC (García, Martín, Cela 2000, p. 35), per la qual cosa no tenim massa dades sobre aquesta qüestió, però sí sabem que la data més moderna de l'abandonament del poblat ibèric de Burriac, aproximadament, ve a coincidir *grosso modo* amb les dates de l'època de Cèsar, així com la hipotètica coincidència que l'origen del *fundus* o propietat imperial de can Modolell podria tenir semblant cronologia d'origen; també hem de considerar la possibilitat que aquest *fundus* imperial, per raons de lògica estratègic-militar, hauria d'haver abastat tota la muntanya de Burriac, el cim de la qual té un valor defensiu indubtable. Jàrrega, en efectuar un càlcul del nombre de ciutats que precisaria Cèsar per a l'assentament dels seus veterans, un cop acabat el període bèl·lic, manifesta que hauria estat d'unes quaranta, per la qual cosa considera possible la hipòtesi que *Iluro* podria haver estat un dels destins, tota vegada que coneixem per l'arqueologia que també existeix una certa coincidència cronològica en algunes de les actuacions urbanístiques de la ciutat i el moment històric. Considerem que aquesta és una teoria engrescadora que pot provocar certa polèmica entre els experts d'aquest període, per la qual cosa creiem necessari deixar indicat que cal continuar insistint en aquesta línia de recerca a fi d'obtenir més indicis.

Pel que fa a les vies de comunicació, a hores d'ara, amb l'estat de la recerca, sabem que cap a l'entorn de l'any 100 aC tindria lloc la centuriació i el cadastre de les terres (Olesti 1995, p. 259 i ss); aquest moment vindria a coincidir aproximadament amb el de la xarxa viària de l'interior, i podem suposar, pels vestigis conservats al Fons de la Gallega (Argentona), que arribaria fins a *Iluro*; ens estem referint a la via que partiria d'*Ausa*, de la qual es coneixen tres mil·liars amb el nom de *Manius Sergius* i que està datada vers el 120-110 aC (Clariana 1989 i 1990-A). També s'ha especulat molt amb la possibilitat que la via en qüestió no arribés fins a *Iluro*, de totes maneres les altres destinacions suposades tampoc no han estat provades; per tant, el traçat més racional fins a *Iluro* seria

el que inicialment s'havia proposat, o sigui a partir del Fons de la Gallega seguint l'actual carretera d'Argentona a Mataró i, a continuació, el traçat dels actuals carrers d'Argentona, d'Isern i avinguda de Puig i Cadafalch de Mataró. Una altra via que hom creu que també transcorreria per la comarca era la via Herculea que, hipotèticament, es considera que devia correspondre al traçat de l'actual camí dels Contrabandistes (Clariana 1989 i 1990-A; Zamora, Pujol, García, Cela 2001).

EL GRAN JACIMENT ROMANO-REPUBLICÀ DE CA L'ARNAU - CAN MATEU - CAN BENET

La descoberta a Cabrera de Mar d'un gran jaciment, que podem qualificar com de totalment desconegut fins a l'any 1997,⁵ ha estat una de les grans sorpreses amb què ens hem trobat els estudiosos del món antic, però, a més, la sorpresa ha estat encara més superlativa pel fet que el jaciment en qüestió ve a omplir i a fer més entenedor i, també, més complicat, el procés de la romanització del Maresme.

Els límits del jaciment encara no han estat establerts amb precisió, es coneix que en el costat oest de la riera de Cabrera s'han enregistrat troballes d'estructures o restes arquitectòniques que van des del carrer Vendrell, que ens indicaria el possible límit sud, i fins al carrer de Barcelona, que assenyalaria l'hipotètic límit nord. El jaciment, pels coneixements que es tenen, no sembla que es limitaria al costat oest de la Riera, també s'han enregistrat troballes de similar cronologia a can Rodon mateix i al jaciment de l'Hostal (en el solar proper a la cantonada entre l'avinguda Pare Català i la plaça del Poble). Així, en les excavacions que va efectuar Josep Barberà a l'extrem nord de l'hort de can Rodon, a l'any 1969, s'hi varen exhumar les restes d'un angle de mur. Marià Ribas, en les anotacions del diari d'excavacions, en la pàgina datada el 22 de desembre de 1968, ens diu: «Als 79 cms des de l'angle de la paret i en la part fonda es descobreix un angle de molta extensió que encara no s'ha determinat en direcció nord, que sembla introduir-se dintre del terreny del veí. Està construït amb obra molt ferma de pedra ben treballada. Hi ha pedres de gran tamany, aplanada la cara visible. Forma una banqueta» (Llibreta 14. Cabrera de Mar. Can Rodon de l'Hort, necròpoli ibèrica). El més interessant és el fet que, junt amb el context d'aquest angle, hi ha associada la troballa d'una vora d'àmfora itàlica, així com altres materials suposadament d'època ibèrica. Viñals, en aquest indret, també ens dóna notícia de la troballa d'una segona vora d'àmfora d'identiques característiques que l'anterior (Viñals 1997, p. 205). Tot això ens dóna a entendre que la falca de terreny que es troba tancat per les dues rieres de Cabrera, fins a tocar a la plaça del Poble, molt possiblement havia estat també objecte d'ocupació romano-republicana, a l'igual que el marge oest de la Riera.

El jaciment en qüestió, a part del sector termal i la *domus* de can Benet, encara és molt poc conegut i resta molta extensió per excavar, per la qual cosa no es coneix si tindria un patró urbanístic preestablert o si les construccions s'haurien anat realitzant de forma espontània seguint solament l'eix paral·lel a la riera de Cabrera; l'únic que es pot observar és com, en el jaciment de can Benet,

l'edifici de la *domus* està separat per un carreró perpendicular a la riera abans esmentada. El que sí sembla, és que el conjunt podria correspondre a una configuració de *vicus*, amb certa semblança al que Marta Prevosti va creure identificar al peu del poblat de Mas Boscà, si bé en aquell cas de menys extensió i els habitants serien la gent del país.

Si bé el seu excavador, Albert Martín, considera la possibilitat que el conjunt no estigués defensat per una muralla,⁶ pel fet de no haver estat trobat cap rastre, no es pot descartar que estigués dins un tancat, encara que fos de troncs de fusta, o estacada, ja que el seu ús era de sobres conegut en el món romà. El fet que, a més, s'hagin trobat rebutjos de bronze, dels quals haurien estat retallats els cercles per a l'encunyació d'asos ibèrics (Olesti 2000, p. 66; Martín, García 2002, p. 203), ha fet pensar que la ceca monetal d'*Iluro* estaria en aquest indret, per això l'existència d'un tancat o recinte de seguretat seria un element evidentment indispensable per a aquest nucli de romanització.⁷

Les raons precises d'aquest assentament romano-republicà tan primerenc, de moment se'ns escapen, no obstant podem intentar especular els motius mitjançant el coneixement dels temps històrics que Catalunya estava vivint en aquell moment. Així doncs, l'assentament de ca l'Arnau sembla que seria fundat durant un moment encara no precisat de la primera meitat del segle II aC; no sabem si tindria alguna relació amb l'estada de Cató a la *Citerior*,⁸ però en canvi, si observem amb deteniment el plànol de la Catalunya actual, veiem a vol d'ocell com inicialment els romans haurien tingut dos llocs d'una importància geoestratègica fonamentals, serien els casos d'*Emporiae* i *Tarraco*.⁹ Així, ca l'Arnau vindria a trobar-se aproximadament a mig camí entre els dos punts i, de retruc, a semblança de les dues places fortes esmentades, també hi hauria un important nucli de població autòcton establert en les proximitats i que calia controlar. A més, estratègicament, veiem com el lloc triat tant podia esser útil per defensar la població que viuria a la vessant de migdia de la muntanya de Burriac, com per vigilar els seus moviments i sortides. Un altre detall a sumar-hi amb aquest possible caràcter militar és l'existència en la meitat nord, del Clos Arqueològic de can Benet, d'un seguit de petites estances de planta quadrada i cadascuna amb una petita llar de foc en un racó, sobre *tegulae*, cosa que ens recorda les d'alguns campaments militars romans de la zona del *Limes* germànic.

La zona de can Benet ha proporcionat la grata sorpresa d'una important *domus* pavimentada amb mosaics d'*opus signinum* amb tessel·les, fins ara se'n porten descoberts un total de sis, un d'ells força singular, pel fet que el morter presentí, en la seva composició, enlloc de ceràmica trinxada, escòria fèrrica, la qual cosa li dóna una tonalitat de fons negra de força vistositat. El conjunt de mosaics està datat per Albert Martín a l'entorn del 150 aC, fet que suposa que es tractaria d'una arribada força anticipada d'aquest tipus de mosaic, la qual cosa, a més, fa pressuposar que el fenomen dels tallers musivaris itinerants, a les nostres terres, es començaria a donar en aquest moment (Guiral, Mostalac 1993; Juhé, Clariana 1996; Guimier-Sorbets 2000).

Una altra qüestió a tenir present, és la notícia de la possible presència d'una segona *domus* en el conjunt de ca l'Arnau; ho veiem a partir de la troballa, efectuada en la torrentera de la urbanització La Guardiola l'any 1971, d'un fragment de mosaic d'*opus signinum* amb tesselles, en el qual sembla que es dibuixa un motiu decoratiu de semicercles imbricats. Actualment es conserva en el pati de la rectoria de Cabrera de Mar (Barral 1978, p. 97).

ELS IBERS. LES ELITS INDÍGENES A ILURO

S'ha considerat, encara que creiem que sense un fonament massa clar, que les elits indígenes,¹⁰ en altres paraules les famílies dominants, dels cacics o cabdills, passarien a viure del poblament ibèric de Burriac a la ciutat romana d'*Iluro*. L'argument d'aquesta hipòtesi era el fet que hom suposava que el poblament ibèric de Burriac s'extingia vers el 50-40 aC, mentre que *Iluro* naixia en aquell mateix moment. Joaquim Garcia ho definia de la següent manera:

«La creació d'*Iluro*, però, no només ha d'explicar-se per raons econòmiques. Al nostre entendre, l'altre element clau que determinà la fundació particular d'aquesta ciutat ha de buscar-se en la necessitat de situar i encabir una elit indígena, fortament romanitzada i possiblement immersa dins de l'estructura social romana. Aquests descendents de l'antiga oligarquia establerta a l'*oppidum* de Burriac que havia controlat i administrat el territori, de ben segur que encara conservaven molts dels seus privilegis i una sèrie de clientelismes que els romans decidiren aprofitar. En aquest sentit, la fundació d'*Iluro* fixà un lloc de residència d'un nou grup de poder, constituït pels últims representants de l'elit indígena i per una comunitat nouvinguda d'origen itàlic, que fonamentava la seva prosperitat en un nou esquema econòmic basat en la indústria del vi» (Garcia 1997, p. 61).

O sigui, s'argumentava que els descendents de les elits dels ibers, conjuntament amb els colonitzadors romans, haurien estat en bona part els promotors dels canvis que s'anaven donant, afirmació que creiem que cal matisar acuradament.¹¹ Alguns dels poblaments ibèrics del Maresme, com hem vist, s'abandonen a la pràctica en dates compreses entre els segles II i I aC, això segons Pina seria un fenomen que també es dona de forma gairebé generalitzada a la *Citerior* (Pina 1993, pp. 77-94); pensem que, d'alguna manera, en un moment donat, podrien haver influït els treballs de la famosa comissió senatorial romana que fou enviada a les nostres terres (Roldán 1991, p. 423; Olesti 1995, p. 324; Prevosti 1995, p. 255; Pina 1994, p. 330) i que esmenta Apià a *Iberia*, 99, dient com havien estat enviats «deu senadors a les zones d'Ibèria recent adquirides ... a fi d'organitzar-les sobre una base de pau». Per tant, aquest mateix moment coincidiria amb la transformació de la xarxa viària, el cadastre o centuriació, assignació de terres i fundació de ciutats¹² com a element màxim d'assegurament i ocupació del territori, tal com expressa Roldán: «La política colonial romana estava en connexió directa amb la reforma agrària i la xarxa viària» (Roldán, 1991, p. 413).

La realització d'un cadastre o centuriació significava que a partir d'aquell moment es produïa una reclassificació de la propietat agrària, establint quines eren les millors terres, indicant quines passaven a ser propietat pública, formes de repartiment, fiscalitat, etc. Els efectes d'aquesta centuriació es deixarien notar en els segles següents, així veiem els casos de les vil·les més importants i luxoses del Maresme, com eren la de torre Llauder (Mataró), la de cal Ros de les Cabres (El Masnou) i la de Gran Via (Premià de Mar); al mateix temps devien disposar d'una gran propietat de terres (no sabem si podem dir-ne latifundis), estaven situades en zona plana i, per tant, era la més fèrtil i econòmicament rendible.

Pel que fa a la indústria del vi, les àmfores imitatives de la Dressel 1 itàlica que es fabricaren a les nostres contrades (Garcia, Gurri 1996-1997, pp. 397-424; Comas, Martín, Matamoros, Miró 1998, pp. 149-161), possiblement, a jutjar per la tècnica del treball a torn i l'excés de gruix de les parets (els terrissaires autòctons o ibers tenien millor tècnica en el treball del torn i aconseguien un gruix d'argila de 0'5 cm de promig en les àmfores), no foren una inventiva dels indígenes per importar els seus productes vinaris, sinó que tot fa pensar en què intervingué la tècnica dels romans nousvinguts. Precisament, un dels indrets de la comarca on es creu que hi hauria un taller terrissaire d'aquests productes seria al jaciment de can Pau Ferrer, a Cabrera de Mar (excavat fa pocs anys per Pere Izquierdo i per Albert Martín) i, a més, dóna la casualitat que és en aquesta localitat, a menys de 300 metres d'aquest jaciment, on es troba l'important assentament de ca l'Arnau-can Mateu-can Benet. Un altre element a sumar-hi és la discreta presència de marques epigràfiques pròpiament ibèriques que es troben en àmfores i altres atuells ceràmics; a Catalunya quasi es poden comptar amb els dits d'una mà, així podem esmentar la marca de «TITI» que es coneix de Guissona, la marca de *dolium* on es llegeix «LAURKO» i que prové de Jardí Park, a Premià de Dalt (Olesti 1995, p. 422), la marca «EIKEBI» en una vora d'àmfora forma Laietana 1 trobada a fora de Catalunya, a Salduie (Olesti 1996-1997, p. 439, nota 46) i poques més.

Per tant, la participació de les elits indígenes en el procés productiu i de difusió dels vins laietans, a l'època d'August, si hem de jutjar pels testimonis epigràfics amforals (les marques d'àmfora), podem dir que no queda demostrada suficientment, per no dir que seria gairebé nul·la o, potser, en situació de subordinació. En tot cas, el que sí es dedueix de l'estudi de les marques d'àmfores, tal com ja va indicar Marta Prevosti, entre altres, és el fet que en la producció del vi laietà, aquests segells que trobem en l'època imperial, a part de correspondre, la majoria, a petits propietaris de vil·les, alguns d'origen servil, altres itàlics i llatins i alguns, pocs, poden correspondre a grans propietaris que tindrien algun vincle amb certes famílies de l'aristocràcia senatorial (Prevosti 1997, p. 33).

Per altra banda, la possibilitat d'identificar, entre les troballes arqueològiques efectuades en el solar d'*Iluro*, algun element que ens pugui delatar l'existència, o la petjada, de gent del país, és, ara per ara, quelcom difícil, ja que tant ibers com romans empraven estris ceràmics d'identica procedència. L'únic element que ens pot portar a desfer l'enigma són els grafitos escrits en les vaixelles i vasos d'ús

quotidiana; així, si una inscripció era efectuada per una persona d'origen italià, aquesta seria indefectiblement escrita en el seu idioma i alfabet, i hem de suposar que si l'havia efectuada un autòcton (iber), aquesta seria en l'alfabet ibèric. Així doncs, cal veure les possibles inscripcions grafitades dins el que constituiria i formaria part de l'*instrumentum domesticum* que, en el cas de Mataró, tenim representat en molt poques peces, dues llatines i tres ibèriques, totes elles en ceràmica de vernís negre, com són les següents:

1 - Un fons de pàtera de Campaniana A tardana, trobada durant les excavacions de la plaça de l'Ajuntament l'any 1984 (Clariana 1996, p. 10); porta grafitades dins la cara interna del plat les lletres «CERDO» que, evidentment, pels indicis, devia correspondre al nom d'un esclau (Prachner 1980, pp. 92-94), possiblement l'usuari del vas que havia estat el més freqüent, i el grafit fou efectuat per una persona de parla llatina.

2 - Un fragment amorf de Campaniana B, trobat en les excavacions efectuades a can Xammar l'any 1970, on s'aprecia grafitat el que podria correspondre a una «A» llatina, escrita amb caràcters arcaics (Clariana 1990-B, pp. 50-51); encara que Oriol Olesti, en examinar la peça ha considerat també la possibilitat que fos un grafit ibèric (Olesti 1995, p. 108, nota 36).

3 - Un fragment de fons de pàtera amb peu de Campaniana A, trobat en les excavacions del solar núm. 38 del carrer de Barcelona, l'any 1996 (Ferrer 1996), en el qual s'aprecia un grafit en alfabet ibèric on es llegeix «N.TI.O.CA» (?).

4 - Fragment de pàtera, de perfil complet, de Campaniana B, forma Lamboglia 5/7, possiblement producció de Cales, trobat en les excavacions del solar núm. 22 del carrer de Sant Francesc d'Assís l'any 1990 (Gurri, García, Carpio, 1990), on es llegeix un grafit ibèric en el centre intern «K.A.L.L.BA.T.E.A» (?).

5 - Un fons de pàtera de Campaniana B de Cales, trobat en la baixada de Sant Simó, 13 (García, Martín, Cela 2000, p. 46, núm. 8); s'hi llegeixen diversos signes ibèrics, una «N» en la cara interna i en l'externa un anagrama compost per dues «U's», una «BO» i un quadrat o, potser, la lletra «BU».

Per tant, si hem de considerar la possible presència de gent del país a la ciutat romana d'*Iluro*, hem de concloure en principi de forma afirmativa, de totes maneres no sabem fins a quin punt, donada la seva escassetat, la mostra sigui prou representativa; no obstant això, aquesta mostra també està matisada per les troballes de grafits en alfabet llatí, malgrat que només tinguem un exemplar clar. Hem de pensar que es donaria una convivència entre les dues cultures, en posició hegemònica i emergent la romana, mentre que la ibèrica es trobaria en decadència. De totes maneres sabem que, a nivell de Catalunya, en altres indrets com les comarques de Lleida, l'escriptura ibèrica persistí fins al segle II dC com a mínim, així ens ho confirma el fet de la troballa d'un fragment de sigil·lata hispànica amb grafits ibèrics en el jaciment del Mas de l'Hereu (Pita 1975, pp. 125-126).

PROBLEMÀTICA DE LA FUNDACIÓ D'ILURO

A hores d'ara, tothom està d'acord en què el nom d'*Iluro* s'adoptà del que tenia el nucli indígena assentat a Burriac, o sigui *Ituro*, amb la corresponent adaptació fonètica a la parla i l'escriptura dels nouvinguts. Però el fenomen no és nou a la *Citerior*, Pina ho argumenta en el sentit següent: «... da la impresión de que, al menos desde un determinado momento, en el caso de la Citerior datable posiblemente en el último cuarto del siglo II a.C., Roma es consciente de que pacificación duradera, romanización y ciudad son elementos inseparables y, en consecuencia, comienza a poner los medios para fomentar la urbanización, en la dirección que más le conviene desde el punto de vista político, estratégico y económico. El poder romano parece impulsar racionalmente la reestructuración del territorio, bajo la apariencia de que se trata de un fenómeno puramente indígena, lo cual se traduce en la conservación de los topónimos» (Pina 1993, p. 94).

La datació proposada per a la fundació d'*Iluro* per part de l'equip de l'Àrea d'Intervenció Arqueològica del Museu de Mataró, és que la ciutat fou fundada vers els anys 80-70 aC (García, Martín, Cela 2000, pp. 41 i 51); no obstant això, dins el mateix perímetre de descobertes que han portat a aquesta conclusió, tenim que hi ha un seguit de troballes més antigues; així, veiem com hi ha cinc jaciments amb elements, de context estratigràfic evidenciat (García, Martín, Cela 2000, pp. 42), que ens donen unes cronologies d'amortització d'entre els anys 100 i 75 aC:

- Pati del núm 13 de la baixada de Sant Simó, local de l'Alberg Municipal, excavat el 1999.
- Solar de la casa núm 38 del carrer de Barcelona, excavat el 1996.
- Solar de la casa núm 45 del carrer de Barcelona, excavat el 1996.
- Zona de can Xammar, excavació de 1999.
- Solar de la casa nùms 10-12 del carrer Magí de Villalonga, excavat el 1999.

Una qüestió que els arqueòlegs sembla que obliden davant aquestes datacions, és el fet que en gairebé tots els casos són datacions d'amortització, la qual cosa implica que la vida real i útil de l'element que més tard es farceix amb terres que contenen ceràmiques d'aquell moment forçosament és anterior, per això cal entrar en el que seria l'especulació de la data inicial; en aquest supòsit, pels elements consistents en sitges (com el jaciment de la baixada de Sant Simó, can Xammar o el de Magí de Villalonga) hem de considerar que tindrien una possible vida útil d'alguns anys, durant els quals hi estaria guardat el gra i posteriorment, un cop abandonades, es convertirien en abocadors de deixalles. Varró, en el seu tractat, *Rerum rusticarum*, ens diu que el blat emmagatzemat en sitges podia arribar a durar cinquanta anys i el mill en podia durar cent (Varró, I, 57). Per tant, i essent prudents, podem suposar que aquestes sitges podrien haver tingut una vida útil d'entre 10 o 20 anys màxim, la qual cosa ens pot portar a la suggerent coincidència, amb les mateixes dates, en què hom creu que fou construïda la via que arribava a *Iluro*, per *Manius Sergius*.

D'importància per esbrinar la data fundacional és l'edifici trobat a la plaça Xica. Inicialment havia estat interpretat com un possible edifici cultual, més tard les excavacions han aclarit més la possible utilitat que podria haver tingut; en aquest cas, els arqueòlegs es decanten per interpretar-ho com un possible *macellum* que, a més, podria albergar algun espai de culte, com era propi d'aquests tipus de conjunts arquitectònics.¹³ Certament, l'existència de columnes, diverses de les quals ja ens vénen referenciades per Marià Ribas (1952, pp. 53 i 54), un possible espai descobert al centre i un criptopòrtic soterrani (o semisoterrani) avalen la classificació com a *macellum*. Els casos coneguts de Clunia, *Hippo Regius*, Timgad, Djemila i Belo (Palol, Guitart 2000, pp. 189, 233 i 234) ens serveixen de paral·lel, tenint en compte les adaptacions i modes pròpies de cada època. La seva cronologia constructiva s'ha datat, per les diferents troballes, cap als voltants del 100 aC, per la qual cosa, inicialment, s'havia afirmat que la seva construcció hauria estat prèvia a la fundació de la ciutat.

En aquest aspecte cal matisar que l'edifici, en la seva totalitat, ocupava l'espai de gairebé tota una illa de cases de la ciutat romana, respectant totalment i seguint les alineacions de la xarxa viària coneguda. Posteriorment, els treballs arqueològics han evidenciat com en l'espai del criptopòrtic porxat s'hauria produït, en l'època republicana (cap al 80-70 aC segons les primeres estimacions), un ensorrament o destrucció del sostre, cosa que ha evidenciat més la precisió en la seva datació. Una altra qüestió associada al *macellum* és el fet que aquest tindria, molt probablement, un espai cultual,¹⁴ per la qual cosa, a hores d'ara, ens hauríem de replantejar si els materials sumptuosos trobats, que formen part de la reparació de la coberta de la claveguera del *cardo* que transcorre per can Fulleracs i el carrer d'en Pujol, procedeixen d'aquest indret enlloc del *forum*, com s'havia dit en un primer moment. Per la mateixa regla de tres, no sabem fins a quin punt pot ocórrer quelcom semblant amb el fragment d'inscripció que, inicialment, s'ha considerat que es referia a unes termes i que conté, per segona vegada en l'epigrafia local, el nom d'*Iluro*:

«...A PRIVATA
 ...[PVB]LICVM.FECIT.
 [IL]VRONENS(ium)»

Un altre vestigi força curiós i encara poc conegut d'*Iluro* és la gran cisterna subterrània localitzada en diferents solars del carrer de Sant Francesc d'Assís, i que possiblement seria un dels dipòsits principals d'abastament d'aigua de la ciutat romana. Podem pensar que discorreria paral·lela a la façana nord de la *insula*, situada entre el *cardo maximus* (localitzat inicialment en la meitat sud a can Fulleracs - can Ximenes) i un *cardo minor* (localitzat al carrer de Sant Francesc d'Assís), i que passaria davant la façana de Santa Maria i seguiria per la plaça Gran, on també fou localitzat, i per la plaça Xica. Estava feta amb pedra i revestida de *signinum* hidràulic, tant les parets com el paviment, l'angle d'unió d'ambdós elements presentava la característica motllura amb perfil de quart de cercle, estaria en ús durant el segle I aC i hom creu que s'amortitzà a l'època d'August (Clariana

1979, p. 11; Cerdà 1982-1983, p. 286). Una de les sorpreses trobades dins la cisterna, entre d'altre material, fou una quantitat significativa de bales de fona fetes de plom, la majoria presentaven dues marques i sense cap més decoració, però dues peces, a part de presentar certa diferència per la forma més acurada del treball de fusió, estaven decorades una amb els llamps de Júpiter i l'altra amb una àliga (?), detalls evidents que indicaven que provenien de l'exèrcit romà.¹⁵

Veiem com en la fundació d'*Iluro*, bàsicament, la qüestió es mou a l'entorn de la seva datació cronològica. En aquests moments, podem dir que la recerca va per bon camí, si bé encara existeixen discrepàncies de petit detall entre els especialistes. L'any 1984 es va considerar la possibilitat que la datació fundacional podria situar-se vers un moment entre finals del segle II aC i començaments del segle I aC (Clariana 1984, p. 99). Més tard, l'equip de l'Àrea d'Intervenció Arqueològica - Secció Arqueològica del Museu Comarcal de Mataró, en el Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica que es celebrà el 1993, manifestà la teoria que la planificació urbanística d'*Iluro* i la seva fundació hauria tingut lloc vers mitjan segle I aC (Cerdà *et alii* 1994, p. 99), basant-se, entre altres, en la cronologia de construcció de la xarxa de clavegueram (Clariana 1984, p. 91). Darrerament, tal com ja hem vist abans, s'ha apuntat la possibilitat de la fundació entre el 80-70 aC, però persistint en el fet que hi ha vestigis més antics datats pels volts del 100 aC (García, Martín, Cela 2000).

Així doncs, el material ceràmic és el cavall de batalla per arribar a assolir una datació del moment fundacional d'*Iluro*. En la taula rodona celebrada a Empúries el juny de 1998, es presentà una comunicació sobre la presència de la ceràmica de vernís negre de Burriac i d'*Iluro* (García, Pujol, Zamora 2000, pp. 59 i ss); a partir d'aquelles dades, i donant una visió de conjunt, C. Marín i A. Ribera¹⁶ formulen una sistematització dels materials d'*Iluro* que ells consideren situables entre el 100 i el 75 aC, amb el següent resultat de variacions formals:

Ceràmica de Cales antiga: formes 9, 2180 i 127.

Ceràmica de Cales mitjana: formes 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8^a, 10, 4753 i 127.

Ceràmiques Campaniana A, A tardana i C.

Parets fines: Mayet II.

Àmfora itàlica: Dressel 1A, 1B, 1C, Brindisi, L-2.

Àmfora púnica: PE 17 i 18, C-2.

Les consideracions de Marín i Ribera (2001) estan fetes sota l'òptica de la dificultat que comporta assignar cronologies precises a contextos que contenen materials amb dates de producció no coincidents entre ells, així la seva conclusió es situa en un ventall de datació centrat entre les dues dates vistes, però això no implica que aquestes dates es puguin estendre, amb menys fiabilitat, cap a uns marges oscil·lants com a mínim uns 10 anys, tant pel costat més antic com pel més modern. Pels contextos publicats per l'equip de Mataró (García, Martín Cela 2000) veiem, a partir de les làmines amb dibuixos del material, com els de les dues fosses de la baixada de Sant Simó, així com la sitja del carrer Magí de

Villalonga i la troballa del carrer de Barcelona, 38, tenen un ventall de datació d'entre el 100 i el 75 aC (García Martín, Cela 2000, pp. 46 i 48), la sitja de can Xammar està pels volts del 100 aC (García, Martín, Cela 2000, pp. 43 i 44), i les troballes del carrer de Na Pau (1997) i carrer de Barcelona, 45, es situen entre el 75 i 50 aC (García, Martín, Cela 2000, pp. 48 i 49). Per tant, veiem com en el cas de Mataró es pot efectuar un paral·lelisme cronològic i tipològic amb els contextos de *Tarraco* publicats per Moisés Díaz; així, a la vista de les facies mobiliars que aquest autor situa entre els anys 125-100 aC (Díaz 2000, pp. 239 a 243) i 100-75 aC (Díaz 2000, pp. 244 a 246), s'aprecien tot un seguit de coincidències que poden obligar a què l'apreciació d'una data fundacional per a *Iluro*, a hores d'ara, s'hagi de valorar en un ventall ampli situable, com a mínim, poc abans del 100 aC i fins poc després del 75 aC.

A més d'aquests materials, en el solar d'*Iluro* també s'han trobat altres ceràmiques fines, potser amb cronologia fins i tot més fiable que les vistes. Així doncs, a *Iluro* trobem altres materials tant o més precisos que els vistos, com són la ceràmica pre-sigil·lata o sigil·lata oriental (eastern sigillata A) i la ceràmica megàrica. La sigil·lata oriental ha estat trobada en dos fragments, una vora de pàtera provinent de l'excavació de l'Alberg Municipal a la baixada de Sant Simó i un fragment de fons amb estampilla que representa una palmam trobat a can Xammar el 1987, aquestes peces tenen una datació de cap a l'entorn del 100 aC. L'altra varietat, la ceràmica megàrica, ha estat també localitzada en dos fragments¹⁷ provinents del carrer de Barcelona, 38, aquesta producció té un ventall de datació que aniria des de meitats segle II i fins a començaments de l'I aC (Courby 1922; Arena 1974; Cerdà 1980). En el Maresme es tenen referències d'altres fragments de ceràmica megàrica, entre ells els procedents de Burriac, on s'ha trobat dos fragments classificables dins el grup C. Lapius - C. Popilius.

LA PLANTA ORTOGONAL

Una de les qüestions que, a hores d'ara, està força aclarida, és que *Iluro* tenia una planta ortogonal, perfectament quadriculada. Ara bé, el problema que encara no està resolt del tot és la qüestió dels límits precisos que vindrien marcats pel traçat del recinte emmurallat.

Fins ara, l'únic límit que sembla aclarit és el del costat oest. La troballa i destrucció d'un important tram del fonament de la muralla, a finals dels anys setanta, amb motiu de les obres de la nova seu de la Caixa Laietana,¹⁸ va posar de manifest aquesta línia defensiva que, a més, darrerament ha estat confirmada amb l'excavació del solar veí. En conjunt, s'ha vist com la seva tècnica de construcció era a base de carreus de granit, pedres irregulars i un nucli de *caementicium*, tècnica documentada i datada a la península Itàlica per Lugli, entre els anys 121 i 36 aC. Així, les troballes efectuades a començaments del 2002 han posat al descobert dependències relacionades amb el sistema defensiu, on s'aprecien detalls com «una poterna o porta fortificada amb una petita canalització, situada

enmig de dues torres, de les quals una està molt malmesa. L'altra dependència, amb una petita entrada, és el cos de guàrdia o *praetorium*, on s'emmagatzemava l'armament» (Batet, *Diari de Mataró*, 15-3-02, not. 194). La datació que s'assigna als vestigis localitzats es situa vers els anys 80-70 aC.

La planta de les torres de la fortificació d'*Iluro*, segons les troballes efectuades en el carrer d'en Palau, seria rectangular o quadrada. Les diferents actuacions arqueològiques encara no han localitzat cap de les portes principals d'entrada a la ciutat; no obstant això, creiem que la representació figurada, grafitada *ante coetem*, que apareix en un peu de canelobre o suport ceràmic¹⁹ trobat a les excavacions de can Palauet (1993-1995), podria ser la primera fotografia de què disposem de la porta d'entrada principal d'*Iluro* (o d'una de les portes d'entrada); s'aprecia en el dibuix dos elements arquitectònics paral·lels en forma de torre, amb coberta a dues vessants (dels quals sols es conserva quasi complet el del costat dret) o també frontis triangular com el que es veu sobre l'element central; a mitja alçada de les torres es veu un espai amb decoració reticulada en diagonal que podria representar estructures de fusta; també sembla que s'hi copen, a la base, quatre columnes amb capitell dibuixades de manera molt estilitzada, i a l'extrem esquerre s'aprecia un petit rectangle que ha estat interpretat com una poterna; al seu davant es desenvolupa el que sembla l'escena d'una processó de caire ritual o religiós²⁰ que avança vers la dreta, veiem un fragment de figura de la qual sols es veu una cama, un segon personatge incomplet amb fal·lus que representa el déu Priap, un tercer personatge que porta a la mà dreta el que sembla una palma, una gerra a la mà l'esquerra i sembla coronat amb llorer (possiblement representaria un sacerdot) i, finalment, el fragment d'una figura representant un cavall en cursa vers la dreta, a la qual li manca el cap. La peça en qüestió és d'una gran importància pel fet que podria pertànyer a l'època fundacional de la ciutat, i a més sembla obra d'un terrissaire local (García, Martín, Cela 2000, pp. 50-51).

Parament sud. Una de les coses que crida l'atenció és l'existència a Mataró del carrer dedicat a Sant Cristòfor, nom que prové de la capelleta del carrer que es conserva i que devia tenir origen en una altra de més antiga. Aquest fet, aparentment carent d'importància, creiem que ens pot remuntar fins a l'època romana. La substitució de les deïtats paganes per imatges del santoral cristià ha estat un fet freqüent, així doncs, en el lloc on abans, possiblement, hi havia un petit santuari o larari dedicat als déus vials, arribat el cristianisme es canviaria pel sant patró dels caminants, sant Cristòfor (Maluquer *et alii* 1986, p. 13). Aquest fet no és únicament exclusiu de Mataró, també està constatat a *Barcino* on, a la sortida d'una de les portes de la ciutat romana, hi ha també una dedicació a aquest sant. Però realment l'indici que volem fer notar és que l'indret, aproximadament, podria venir a coincidir amb una de les entrades d'*Iluro*; així veiem com la claveguera del prou conegut *cardo maximus*, que discorria per tota la ciutat de nord a sud, finalitzava en un lloc on el seu recorregut estava fet amb carreus de granit *opus quadratum* (per coincidència amb la muralla) i, a partir d'aquí, les excavacions varen evidenciar l'existència d'un xaragall en una de les cales arqueològiques que es varen efectuar en la plaça de la Peixateria, la qual cosa, a

la vegada, indicaria que ens trobem ja als afores de la ciutat. Per això, les estructures trobades en el carrer de Barcelona, nùms 38 i 45, els anys 1996 i 1997, encara que parcialment orientades segons l'alineació de la ciutat, podrien correspondre a habitatges construïts fora muralles.

El parament est, inicialment, hom considerava que vindria a coincidir amb les muralles de Mataró del 1500, però les excavacions de la baixada de les Espenyes realitzades l'any 1990 (Banús *et alii* 1992) i, més tard, les del solar del carrer de La Palma 15, varen demostrar que aquesta part del jaciment d'*Iluro* havia sofert un important rebaix del talús en el moment de construcció de la muralla moderna del 1500; no sabem del tot on varen anar a raure les terres que d'aquí s'extreien, pensem que es podrien haver emprat, entre d'altres, per a la construcció de tapials del Mataró modern.

El parament nord és possiblement el més desconegut; en la planta presentada en el Congrés de Tarragona per Cerdà *et alii* (1994) s'indicava el mateix, hipotèticament, seguint el traçat paral·lel a certa distància de les façanes del costat sud del carrer de Bonaire i realitzant una inflexió vers el carrer de La Coma. No sabem fins a quin punt la gran cisterna soterrània localitzada inicialment al subsòl de can Genissans, al carrer de Sant Francesc d'Assís, ens pot ajudar en la situació precisa d'aquest límit; no obstant això, esperem que la propera excavació que hi ha programada al llarg de tot el traçat del carrer i fins arribar al portal de Valldeix, ens pugui aclarir aquesta circumstància.

Una altra qüestió que pot servir per modular o valorar les possibilitats d'assignació d'una data fundacional concreta a la ciutat romana, és el paral·lelisme que ens ofereix el fet que a Mataró, a l'any 1500, existint ja la ciutat i per a la seva seguretat, es va decidir la construcció de les muralles. Els anys i esforços d'aquella obra estan perfectament documentats, i ens poden servir ara de referència per tenir una noció temporal i pràctica de la durada d'una obra pública, com podia ser la de les muralles romanes d'*Iluro*.

A tall de conclusió, podem dir que amb aquesta comunicació sobretot volem fer notar algunes de les grans línies de les qüestions plantejades en el tema. Veiem com els camins de la recerca portats a terme pels diversos especialistes indiquen com existeixen unes certes coincidències en les forquilles cronològiques dels vestigis coneguts, si bé continuen persistents tot un seguit de divergències en les raons històriques i en l'afiançament de la precisió cronològica. Tot això ens porta a augurar que, relativament, d'aquí pocs anys s'estarà en condicions de poder asseverar un conjunt de datacions i coneixements força fiables, uniformes i gairebé definitius, els quals, a més, ens aportaran noves dades sobre el coneixement històric del moment tardorepublicà en el Maresme central, que, de retruc, incideixen en el coneixement de la romanització del que ara és Catalunya.

Joan Francesc Clariana i Roig

NOTES

- 1.- La possibilitat que el topònim Burriac fos d'origen iber o celta es podia considerar en aquell moment com una gran novetat. Posteriorment altres autors, entre ells Jesús Illa a l'any 1976 (pp. 23-26), feren esment d'aquesta qüestió. Marià Ribas contestà l'article de Jesús Illa indicant que el mot apareixia en l'època medieval, per la qual cosa considerava que no es podia donar aquest origen (RIBAS 1976, pp. 12-13). No obstant això, altres autors, en estudiar casos semblants a la Gàl·lia, creuen possible la filiació (Launay 1976, p. 140).
- 2.- Vegeu BELTRAN 1999, pp. 249-250.
- 3.- A Mataró mateix coneixem una línia de divisió de propietats o de centuariació, en el sector de can Soleret, datable en època d'August-Tiberi.
- 4.- Actualment, estem a l'espera de poder consultar la memòria de l'excavació amb l'estudi dels materials apareguts sota el nivell d'enderroc detectat en les excavacions del *macellum* d'Iluro, a la plaça Xica de Mataró. No sembla que fos producte d'una destrucció intencionada o conseqüència d'uns fets bèl·lics, però no es pot descartar totalment fins a veure l'anàlisi dels resultats finals.
- 5.- Anteriorment es tenien notícies puntuals de troballes d'època ibèrica i romana en aquest mateix indret. Vegeu RIBAS 1952, p. 94, núm. 40; PREVOSTI 1981, pp. 203-204.
- 6.- De totes maneres, cal aclarir que aquest autor esmenta la troballa de grans blocs de pedra en el límit est del jaciment pel costat de la Riera, per la qual cosa es podria considerar que aquest vestigi seria susceptible de correspondre a algun element de defensa o mur de contenció. Vegeu GARCÍA, MARTÍN, CELA 2000, p. 35; MARTÍN, GARCÍA 2002, p. 200.
- 7.- Olesti 2000 (p. 67) considera molt possible l'existència d'un *praesidium* en l'indret.
- 8.- Cal recordar que també la torre ibèrica del Turó dels Dos Pins s'ha considerat la possibilitat que fos amortitzada en aquesta època. Vegeu MARTÍN, GARCÍA 2002 (p. 196). Així mateix, aquests autors manifesten que entre les conseqüències de la campanya de Cató hi hauria una clara afectació del teixit social, especialment les elits: «Otras consecuencias que parecen desprenderse de los episodios protagonizados por Catón incidieron también en la misma estructura social layetana, muy especialmente en las clases dirigentes. Desconocemos si se produjeron reformas que afectaron directamente a la misma organización social, pero hay suficientes evidencias arqueológicas que ponen de manifiesto cambios importantes. Parece evidente que las reestructuraciones pretendieron vaciar de poder la aristocracia indígena, especialmente la que residía en el *oppidum* de Burriac. Sus símbolos, manifestaciones y expresiones del poder se eliminaron, como así lo demuestra la desaparición de sus necrópolis», pp. 197-198. El comentari que creiem que cal afegir és que, molt possiblement, les necrópolis corresponents a aquest període històric de la gent que vivia a Burriac, no han estat encara localitzades; quan se'n pugui excavar alguna, es podrà veure la riquesa dels seus aixovars i aleshores arribar a les conclusions escaients.
- 9.- Vegeu OLESTI 2000, p. 67.
- 10.- Sobre aquest fenomen, vegeu NAVARRO, DEMOUGIN 2001.

- 11.- Fins i tot Olesti arriba a valorar la possibilitat que la *domus* de la plaça Gran de Mataró fos l'estatge d'una família provinent de l'elit indígena: «La veritable novetat d'aquest moment és l'adopció per part de les elits locals de les formes de vida urbanes novungudes, amb uns tipus de residències àmplies i luxoses que eren inviablés al poblat, i la gènesi de nous espais públics i polítics. Les estructures documentades per exemple a la plaça Gran, de cronologia controvertida però dins del s. I aC, responen al model de *domus* urbana d'origen itàlic, una casa senyorial on cal ubicar aquestes noves elits urbanes. La nova ciutat serà l'espai de residència i de representació tant del petit percentatge de població itàlica o romana, com sobretot dels indígenes privilegiats que s'hi traslladen, que veuen exterioritzat i fet realitat el seu anhel d'integració» (OLESTI 2000, p. 73).
- 12.- Tal com dèiem al principi, una de les novetats en la qual diversos especialistes varen coincidir en el Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica de Tarragona, el 1993, fou en el fet que, a nivell del que ara és Catalunya (dins la *Citerior*), s'hauria donat una reestructuració territorial, producte d'una planificació programada, que inclouria des de fundació de ciutats, a xarxa viària i centuriació de l'espai conreable, cronològicament situable a l'entorn del 100 aC. Vegeu GUITART 1994, pp. 205-213; SANMARTÍ 1994, pp. 357-361 i PINA 1994, pp. 329-330.
- 13.- Conferència impartida per R. Pou i A. Traveset, «Avanç dels resultats obtinguts en les dues primeres fases de la intervenció arqueològica als carrers de Na Pau, Sant Cristòfor i Xammar», que tingué lloc a can Palauet el 12 de juny de 2002.
- 14.- Normalment solia destinar-se, en els programes decoratius dels *macella*, l'espai central a aquesta finalitat, freqüentment solia haver-hi un temple circular tipus *tholos*, encara que també podien ser de planta rectangular, com podria haver estat el cas de Mataró. Vestigis seus haurien estat trobats per Marià Ribas a les excavacions realitzades l'any 1948 i que, inicialment, s'hauria cregut que es tractava d'un fonament de muralla. Vegeu M. RIBAS 1952, p. 54.
- 15.- Vegeu, a tall d'exemple, CIL I, *tabulae lithographae*, làm. VIII i IX: 4/M.13; Empereur 1981, pp. 555-561; Chic 1986, pp. 171-176; García Garrido, Lalana 1993, pp. 101-107.
- 16.- Vegeu C. MARÍN i A. RIBERA, «Las cerámicas de barniz negro de Cales en Hispania (y las Galias)», a L. PEDRONI, *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione* (Nàpols 2001), pp. 246-278.
- 17.- Un d'ells decorat amb una roseta, paral·lela a la que publiquen F. OSWALD i T.D. PRYCE, *An introduction to the study of terra sigillata*, Làm. XXIII, 1 (London 1920).
- 18.- Vegeu l'article aparegut a la revista *El Maresme*, de juliol 1982, «La nostra caixa explica les seves obres».
- 19.- Pel fet de mancar la part alta de la peça, pensem que també podria tractar-se d'una copa com la que apareix a Méndez, Rascón 1991, p. 44.
- 20.- Discrepem de la interpretació proposada per García, Martín, Cela 2000 (p. 50), no creiem que representi una cerimònia de tipus fundacional com seria el marcatge del circuit del *pomerium*, ja que de fons no apareixeria la porta d'una ciutat (la ciutat encara no existiria). El ritual del *pomerium* usualment solia representar-se amb la figura d'un sacerdot amb palma, amb el cap cobert i agafant l'aixada arrossegada pels bous.

BIBLIOGRAFIA

- Ajuntament de Mataró, «Les excavacions arqueològiques a una finca del carrer d'en Palau descobreixen part de les fortificacions de la ciutat romana d'Iluro». Web de l'Ajuntament de Mataró: Arxiu de Notícies, 20-3-2002. Internet=<http://servernt/Infomataro/noticies/noticies/5708.html>.
- Ajuntament de Mataró, «Les restes arqueològiques dels carrers Na Pau i Sant Cristòfor són habitatges de l'època fundacional de la ciutat d'Iluro». Web de l'Ajuntament de Mataró: Arxiu de Notícies, 24-4-2002. Internet=<http://servernt/Infomataro/noticies/noticies/5743.html>.
- ALFÖLDY, G. *Historia social de Roma* (Madrid 1987).
- ALFÖLDY, G. «Tarraco», *Forum*, 8 (Tarragona 1991).
- AMELA, L. «Inscripciones honoríficas dedicadas a Pompeyo Magno», *Faventia*, 23/1 (Barcelona 2001), pp. 87-102.
- AQUILUÉ, X., DUPRÉ, X. «Reflexions entorn de Tarraco en època tardo-republicana», *Forum*, 1 (Tarragona 1986).
- ARANEGUI, C. «Ob restitutam Saguntum bello punico secundo», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (València 2002), pp. 245-254.
- ARASA, F. *La romanització a les comarques septentrionals del litoral valencià. Poblament ibèric i importacions itàliques en els segles II-I a.C.* (València 2001).
- ARASA, F. «Las comarcas septentrionales del País Valenciano en los siglos II-I a.C.», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 223-232.
- ARENA, M.S. «Su alcuni frammenti di ceramica italo-megarese conservati nell'Antiquarium di Ostia», *Omaggio Ferdinand Benoit*, vol. III (Bordighera 1972), pp. 101-121.
- ASENSIO, J.A. «Primeras manifestaciones del urbanismo romano-republicano en el valle medio del Ebro: una nueva interpretación sobre las ciudades en llano de planta ortogonal en Aragón de finales del siglo II y comienzos del I a.C.», *Zephyrus*, XLVII (Salamanca 1994), pp. 219-255.
- ASENSIO, J.A. «Influencias de la poliorcética tardo-republicana en los sistemas defensivos de las ciudades indígenas del valle medio del Ebro: el caso de las murallas denominadas 'de cajones'», *Anas*, 9 (1996).
- BALIL, A. «Report on a Republican milestone», *Fasti Archeologici*, 14, n. 4.042 (1959-1962).
- BALIL, A. «Riqueza y sociedad en la España romana (s. III-I a.d.J.C.)», *Hispania*, XXV (1965), pp. 325-366.
- BALSDON, D.R.J.P.V.D. *Roma. Historia de un Imperio* (Madrid 1970).
- BATET, E. «Les excavacions de darrera l'Ajuntament posen al descobert la fortificació de la ciutat romana d'Iluro», *Diari de Mataró*, 15-3-2002, not. 194. Internet=<http://www.diarimataro.com>.
- BANDELLI, G. «*Aquileia* colonia latina», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 57-69.
- BANÚS, J.; PÉREZ, S.; CARPIO, I.; GARCÍA, J. «Memòria de l'excavació d'urgència efectuada al solar de la Baixada de les Espenyas, 24-26 (Mataró. Maresme)». Inèdita (Mataró 1992).
- BARRAL, X. *Les mosaïques romaines et médiévales de la regio Laietana (Barcelona et ses environs)* (Barcelona 1978).

- BATTAGLINI, G. «La colonia latina de Fregellae, la ciudad y su historia», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 37-48.
- BELTRÁN, F. «'Municipium C. R.', 'Oppidum C. R.' y 'Oppidum Latinum' en la NH de Plinio: una revisión del problema desde la perspectiva hispana», *Ciudades privilegiadas en el occidente romano* (Sevilla 1999), pp. 247-267.
- BERNI, P.; CARRERAS, C. «El circuit comercial de Barcino: reflexions al voltant de les marques amfòriques», *Faventia*, 23/1 (Barcelona 2001), pp. 103-129.
- BLANCO, A. «La República de Roma», *Historias del Viejo Mundo*, nº 12 (Madrid 1988).
- BONAMUSA, J. «El problema del solar de la *Iluro* monetar, a través de los hallazgos numismáticos», *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme*, Museu Municipal (Mataró 1976), pp. 27-32.
- BONET, H.; MATA, C. «El final del mundo ibérico en torno a Valentia», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 233-244.
- BOSCH, M.; MUÑOZ, V. «Iluro (Mataró, El Maresme). L'urbanisme de la ciutat», *Jornades d'Arqueologia 2001*, preactes (La Garriga 2001), pp. 119-120.
- BRUNT, P.A. *Italian Manpower, 225 B.C. - A.D. 14* (Oxford 1971).
- BURCH, J.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; VIVÓ, D. «La fundació de *Gerunda*. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori», *Empúries*, 52 (Barcelona 2000), pp. 11-28.
- BUSQUETS, F.; CELA, X.; GURRERA, M. «Iluro (Mataró, El Maresme). D'Iluro a Alarona. La ciutat al segle VI», *Jornades d'Arqueologia 2001*, preactes (La Garriga 2001), pp. 124-126.
- CAMERATA, R. «I pavimenti ellenistici di Segesta», *AISCOM IV* (Palermo-Ravenna 1996), pp. 107-122.
- CELA, X.; FONT, J. «Iluro (Mataró, El Maresme). Les fases cronològiques», *Jornades d'Arqueologia 2001*, preactes (La Garriga 2001), pp. 121-123.
- CELA, X.; REVILLA, V. *Iluro una ciutat per descobrir*, coord. J. García (Mataró 1999).
- CERDÀ, D. *La nave romana-republicana de la Colonia de Sant Jordi (Ses Salines - Mallorca)*, (Palma de Mallorca 1980).
- CERDÀ, J.A. «Troballes a Can Genissants, al carrer Sant Francesc d'Assís n. 16 (Mataró)», *Laietania*, 2-3 (Mataró 1982-1983), p. 286.
- CERDÀ, J.A. *et alii*, «*Iluro, oppidum civium romanorum*: estado de la cuestión», *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*. Actes, vol. 2 (Tarragona 1994), pp. 97-99.
- CHASTAGNOL, A. «Considerations sur les municipes Latins du premier siecle apr. J.C», *L'Afrique dans l'Occident Romain* (Roma [E.F.R.] 1990), pp. 351 i ss.
- CHIC, G. «Q. Sertorius, Proconsul», *Reunió sobre epigrafia hispànica de època romano-republicana* (Saragossa 1986), pp. 171-176.
- CHRISTOL, M.; PLANA, R. «Els negotiatores de Narbona i el vi català», *Faventia*, 19/2 (Barcelona 1997), pp. 75-95.
- CLARIANA, J.F. «Sobre la fundació d'*Iluro*», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i El Maresme*, 3 (Mataró 1977), p. 57.
- CLARIANA, J.F. «Trobada de vestigis romans en la casa del carrer Sant Francesc d'Assís 'Can Genissants' (Mataró)», *Memòria SAMM* (Mataró 1979), p. 11.

- CLARIANA, J.F. «Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro», *Faventia* 6/1 (Barcelona 1984), pp. 89-111.
- CLARIANA, J.F. «Sobre alguns problemes científics plantejats en l'arqueologia d'Iluro», *IV Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1988), pp. 21-38.
- CLARIANA, J.F. «Les vies de comunicació del Maresme a l'antiguitat: Estat de la qüestió», *V Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1989).
- CLARIANA, J.F. «Aproximación a la red viaria de la comarca del Maresme», *Simposio: La red viaria en la Hispania Romana*, Tarazona 1987 (Zaragoza 1990-A), pp. 113-129.
- CLARIANA, J.F. «La ceràmica de vernís negre». Can Xammar. Campanyes d'excavació 1964-68 i 1970, *Laietania*, 5 (Mataró 1990-B), pp. 49-51.
- CLARIANA, J.F. «L'urbanisme i evolució d'Iluro: noves aportacions», *VII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1991), pp. 21-47.
- CLARIANA, J.F. «Apunts sobre la Iluro romana», *X Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1994), pp. 47-74.
- CLARIANA, J.F. *Iluro ciutat romana*, Grup d'Història del Casal (Mataró 1994; r. 1996).
- CLARIANA, J.F. *Viatge a Iluro*, Grup d'Història del Casal (Mataró 1999). Internet=<http://www.blauweb.es/iluro>.
- CLARIANA, J.F. «Ceràmiques singulars de la vall de Cabrera de Mar», *Segones jornades d'arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme* (4 de juliol de 1998), *Iluro* 2 (Cabrera de Mar 2000).
- CLARIANA, J.F.; JUHÉ, E. «Noves dades sobre el programa decoratiu de la *domus* de la Plaça Gran (Mataró)», *XIII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1997), pp. 133-159.
- CLARIANA, J.F.; VELLVEHÍ, J. «Ara d'altar. Museu de Tolosa (ss. I-II d.C.)», *Felibrejada*, 47. Grup d'Història del Casal (Mataró 1999), pp. 27-28.
Internet=<http://personal4.iddeo.es/jllovet/actual/noindex/fitxes/imperi8.html>.
- COLL, R. *El poblat ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, El Maresme): Història de la investigació i estat de la qüestió* (Premià de Mar 1987).
- COMAS, M.; MARTÍN, A.; MATAMOROS, D.; MIRÓ, J. «Un tipus d'àmfora Dressel 1 de producció laietana», *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior. Homenatge a Josep Estrada i Garriga. Ítaca*, annexos, 1 (Barcelona 1998), pp. 149-161.
- COMES, R., RODÀ, I. (eds) «Scripta Manent», *La memòria escrita dels romans* (Barcelona 2002).
- CORZO, R. «La fundación de y su desarrollo urbanístico», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 123-135.
- COURBY, F. *Les vases grecs a reliefs* (1922).
- CRAWFORD, M.H. *Roman republican coinage* (Cambridge 1974).
- DÍAZ, M. «Tipocronología de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tarraco», *Empúries*, 52 (Barcelona 2000), pp. 201-260.
- DUPRÉ, X. «Roma en el siglo II aC. Una capital para una nueva potencia mediterránea», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 27-36.
- DUVAL, A.; MOREL, J.P.; ROMAN, Y. (dirs.) «Gaule interne et Gaule méditerranéenne aux II et I siècles avant J.C. Confrontations chronologiques», *Revue Archéologique de Narbonnaise*, supplément 21, CNRS (Paris 1990).

- EMPEREUR, Y. «Collection Paul Canellopoulos (XVII)», *Bulletin de Correspondance Hellénique*, CV (1981), pp. 537-568.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *Inscriptions romaines de Catalogne. V, suppléments aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum* (Paris 2002).
- FERRAN, E. «Les obres per urbanitzar el nucli antic de Mataró aportaran més detalls de l'antiga Iluro», *El Punt*, 13-9-2001, p. 36.
- FERRER, C. "Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència realitzada al solar del carrer Barcelona, 38 de Mataró (El Maresme), juliol-setembre 1996". Museu de Mataró (inèdita).
- FERRERUELA, A.; MÍNGUEZ, J.A. «'La Cabañeta' (el Burgo de Ebro, Zaragoza)», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 205-214.
- FLORENSA, F.; GARCIA, J. «Iluro (Mataró, El Maresme). La fundació de la ciutat», *Jornades d'Arqueologia 2001, preactes* (La Garriga 2001), pp. 117-118.
- GABBA, E. «Sull'emigrazione romano-italica in Spagna nell'II secolo a.C.», *Esercito e società nella Tardo-Repubblica romana* (Florència 1973), pp. 289-299.
- GAMBARO, L. «Luna», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 71-80.
- GARCÍA GARRIDO, M.; LALANA, L. «Algunos glandes de plomo con inscripciones latinas y púnicas hallados en Hispania», *Homenatge al Dr. Leandre Villaronga. Acta Numismàtica*, 21-22-23 (Barcelona 1993), pp. 101-107.
- GARCÍA MORCILLO, M. «El *macellum magnum* y la Roma de Nerón», *Iberia*, 3 (2000), pp. 265-285.
- GARCÍA MORENO, L.A. *Hispani Tumultuantes: de Numancia a Sertorio* (Universidad de Alcalà 1987).
- GARCÍA ROSELLÓ, J. «Una aproximació al coneixement de la ciutat romana d'Iluro (Mataró)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 52 (Mataró 1995), pp. 4-19.
- GARCÍA ROSELLÓ, J. «La transició del món ibèric al món romà en el Maresme», *Roma al Maresme. Homenatge a Marià Ribas* (Mataró 1997), pp. 41-64.
- GARCÍA ROSELLÓ, J.; GURRI, E. «Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana», *Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XXXVI* (Girona 1996-1997), pp. 397-424.
- GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍN, A.; CELA, X. «Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (*Hispania Tarraconensis*)», *Empúries*, 52 (Barcelona 2000), pp. 29-54.
- GARCÍA ROSELLÓ, J.; PUJOL, J.; ZAMORA, D. «Las cerámicas de barniz negro de los siglos II-I a.C. en la zona central de la costa layetana: los ejemplos de Burriac, Iluro y sus territorios», *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC. Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica* (Mataró 2000), pp. 59-69.
- GIL, I.; LORIENTE, A.; MORÁN, M.; PAYÀ, X.; PÉREZ ALMOGUERA, A. «De la Ilirida prerromana a la Ilerda tardorromana. Nuevos datos tras dos décadas de investigación continuada en Lérida», *Archivo Español de Arqueología*, 74 (Madrid 2001), pp. 161-181.
- GONZÁLEZ, J. «Reflexiones sobre los municipios provinciales: Plinio y la Tabula Siarensis», *Estudios sobre las ciudades de la Bética* (Granada 2002), pp. 177-184.

- GUIMIER-SORBETS, A.M. «Circulation des équipes de mosaïstes et des emblèmes (époque hellénistique - début de l'époque impériale). L'apport des données techniques», *L'artisanat en Grèce ancienne: les productions, les diffusions. Actes du colloque de Lyon, 10-11 décembre 1998* (Paris 2000).
- GUIRAL, C.; MOSTALAC, A. «Influencias itálicas en los programas decorativos de cubicula y triclinia de época republicana y altoimperial en España. Algunos ejemplos representativos», *Espacio, tiempo y forma*, Serie I, Prehistoria y Arqueología, 6 (Madrid 1993).
- GURRI, E.; GARCIA, J.; CARPIO, I. «Memòria de les excavacions arqueològiques d'urgència al carrer Sant Francesc d'Assis, 22», Museu de Mataró 1990 (inèdita).
- GUITART, J. *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia* (Badalona 1976).
- GUITART, J. «Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I a.C.», *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*. Actes, vol. 1 (Tarragona 1994), pp. 205-213.
- GUITART, J.; PERA, J. «En torno a la urbanización romana en el interior de la actual Cataluña. La arqueología de Iesso (Guissona, Lérida)», *1º Congreso de Arqueología Peninsular*, Porto 12-18 outubro 1993, *Trabalhos de Antropologia e Etnologia*, XXXV, fasc. 1 (Porto 1995), pp. 339-354.
- HERNÁNDEZ VERA, J.A. «La fundación de Graccurris», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 173-182.
- ILLA, J. «Topònims del Maresme i consideracions històriques a l'entorn dels mateixos», *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i El Maresme*, Museu Municipal (Mataró 1976), pp. 23-26.
- IZQUIERDO, P. *Informe-memòria de la campanya de delimitació del jaciment arqueològic de Can Pau Ferrer* (Cabrera de Mar, Maresme, Catalunya). 11-6-1997. Internet=<http://usuarios.datanet.es/madoz/MEMCABR.htm>
- JÁRREGA, R. «La fundació de la ciutat romana d'Iluro. Consideracions sobre unes hipòtesis», *XII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1996), pp. 55-77.
- JÁRREGA, R. «La intervenció política de Juli Cesar a les comarques de l'Ebre», *XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Morella*, vol. I (Castelló de la Plana 2000-A), pp. 69-80.
- JÁRREGA, R. «El poblament rural i l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II-I aC)», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 21 (2000-B), pp. 271-301.
- JÁRREGA, R. «La fundació de la ciutat romana d'Iluro. Consideracions sobre unes hipòtesis», *XII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1996).
- JÁRREGA, R.; RODÀ, I. «El terminus augustalis de Montornés: noves dades epigràfiques», *Lauro*, 16 (Granollers 1999), pp. 5-12.
- JIMÉNEZ, M.C. «La ceràmica de vernís negre: testimoni dels inicis de la ciutat de Baetulo», *Carrer dels Arbres*, 11 (Badalona 2000), pp. 7-20.
- KEAY, S. «Romanization and the Hispaniae», *Italy and the West. Comparative issues in romanization* (ed. S. Keay, N. Terrenato) (Oxford 2001), pp. 117-144.
- KOLENDO, J. «Le colonat en Afrique sous le Haut-Empire», *Annales Littéraires de l'Université de Besançon*, 447 (Paris 1991).
- LAFFI, U. «La colonización romana desde el final de la guerra de Aníbal a los Gracos», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 19-26.

- LAUNAY, O. *Las civilizaciones celtas*, Círculo de Amigos de la Historia (Madrid 1976).
- LE ROUX, P. «Municipe et droit latin en Hispania sous l'Empire», *Revue historique de droit français et étranger*, 64 (París 1986), pp. 325 i ss.
- LÓPEZ PAZ, P. *La ciudad romana ideal. I, El territorio* (Santiago de Compostela 1994).
- MALNATI, L. «L'origine di Regium Lepidi e il problema della romanizzazione dell'Emilia Romagna alla luce degli ultimi scavi», *La formazione della città in Emilia Romagna. Studi e documenti di archeologia*, IV (Bologna 1988), pp. 103-152.
- MALUQUER, J. *et alii, Arquitectura i urbanisme ibèrics a Catalunya* (Barcelona 1986).
- MARÍN, M.A. *Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana* (Universidad de Granada 1988).
- MARÍN, C. «La cultura material de la época de la fundación de Valencia», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 349-353.
- MARÍN, C.; RIBERA, A. «Las cerámicas de barniz negro de Cales en Hispania (y las Galias)», a L. Pedroni, *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione* (Nàpols 2001), pp. 246-278.
- MARÍN, C.; RIBERA, A. «La realidad arqueológica de la fundación de Valencia: magia, basureros y cabañas», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 287-298.
- MARTÍ, C. «Monedas extrapeninsulares halladas superficialmente o en excavaciones en el poblado ibérico de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona) y alrededores», *X Congreso Nacional de Numismática*, Actas (Albacete 1998), pp. 237-241.
- MARTÍN, R. «Poblamiento layetano en el Maresma. Síntesis de un estudio general», *VII Congreso Nacional de Arqueología, Barcelona 1960* (Saragossa 1962), pp. 240-250.
- MARTÍN, A.; GARCÍA, J. «La romanización en el territorio de los layetanos y la fundación de la ciudad romana de Iluro (*Hispania Tarraconensis*)», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 195-204.
- MAYER, M.; RODÀ, I. «La epigrafía republicana en Cataluña. Su reflejo en la red viaria», *Reunión sobre epigrafía hispánica de época romano-republicana* (Saragossa 1986), pp. 157-170.
- MÉNDEZ, A.; RASCÓN, S. (eds), *Arqueología en Alcalá de Henares* (Alcalá de Henares 1991).
- MIRÓ, J. *La producción de ánforas romanas en Catalunya*, BAR 473 (Oxford 1988-A).
- MIRÓ, J. «10. Les estampilles sobre àmfores catalanes. Una aportació al coneixement del comerç del vi del *Conventus Tarraconensis* a finals de la República i principis de l'Imperi», a «Epigrafia (M. Mayer - I. Rodà)», *Fonaments*, 7 (Barcelona 1988-B), pp. 243-261.
- MORRICONE, M.L. *Pavimenti di signino reppublicani di Roma e dintorni* (Roma 1971).
- MURILLO, J.F.; JIMÉNEZ, J.L. «Nuevas evidencias sobre la fundación de Corduba y su primera imagen urbana», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 183-193.
- NAVARRO, M.; DEMOUGIN, S. (eds), *Élites Hispaniques*. Col. Ausonius, Études 6 (Paris 2001).
- NICOLET, C. *Strutture dell'Italia romana (Sec. III-I a.C)* (Roma 1984-A).
- NICOLET, C. *Roma y la conquista del mundo mediterráneo. 264-27 a.J.C. La génesis de un imperio* (Barcelona 1984-B).

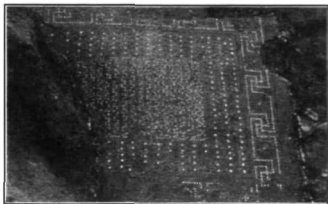
- NOLLA, J.M. «Gerunda: dels orígens a la fi del món antic», *Fonaments*, 7 (Barcelona 1988), pp. 69-112.
- NONY, D. «La péninsule Ibérique», a Nicolet, C. *Roma y la conquista del mundo mediterráneo. 264-27 a.J.C. La génesis de un imperio* (Barcelona 1984), pp. 526-546.
- OLCINA, M.H. «Lucentum», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 255-266.
- OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'Arqueomorfologia i Història* (Mataró 1995).
- OLESTI, O. «Els primers productors d'àmfores vinícoles al Maresme (s. I aC)», *Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVI (Girona 1996-1997), pp. 425-448.
- OLESTI, O. «Le territoire du Maresme», *Atlas Historique de Cadastres d'Europe* (M. Clavel-Lèvêque - A. Vignot, dirs.) Bruxelles - Luxembourg (Office des Publications Officielles des Communautés Européennes 1998).
- OLESTI, O. «Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral», *Empúries*, 52 (Barcelona 2000), pp. 55-86.
- OREJAS, A.; SASTRE, I. «Fiscalité et organisation du territoire dans le Nord-Ouest de la Péninsule Ibérique: civitates, tribut et ager mensura comprehensus», *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 25.1 (1999), pp. 159-188.
- OTIÑA, P.; RUIZ DE ARBULO, J. «De Cese a Tarraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibérica y el proceso de romanización», *Empúries* 52 (Barcelona 2000), pp. 107-136.
- PALMADA, G. «La muralla de la ciutat romana d'Emporiae. Els seus referents itàlics», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34 (Figueras 2001), pp. 11-57.
- PALOL, P. de; GUITART, J. *Clunia VIII, 1. Los grandes conjuntos públicos. El foro colonial de Clunia* (Burgos 2000).
- PEDRONI, L. «La colonia latina de Cales», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 49-56.
- PENA, M.J. «Apuntes y observaciones sobre las primeras fundaciones romanas en Hispania», *Estudios de la Antigüedad*, I (1984), pp. 49-85.
- PENA, M.J. «Hipòtesis noves sobre Empúries a partir de l'anàlisi de les fonts literàries», *Fonaments*, 7 (Barcelona 1988), pp. 11-45.
- PENA, M.J. «Emporiae. Conquista romana y modos de intervención en la organización urbana y territorial» (eds. F. Coarelli, M. Torelli, J. Uroz), *Dialoghi di Archeologia*, 1-2 (Roma 1992), pp. 65-77.
- PENA, M.J. «Importance et rôle de la terre dans la première période de la présence romaine dans la Péninsule Ibérique», *Structures rurales et Sociétés Antiques. Actes du colloque de Corfou 1992* (Besançon 1994), pp. 329-337.
- PENA, M.J. «Apuntes sobre los repartos de tierras en la Hispania republicana y las listas de nombres», *Faventia*, 20/2 (Barcelona 1998), pp. 153-161.
- PENA, M.J. «Las marcas de M. Porcius sobre ánforas Pascual 1», *Faventia*, 21/2 (Barcelona 1999), pp. 75-83.
- PENA, M.J. «Problemas históricos en torno a la fundación de Valentia», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 267-278.

- PENA, M.J.; BARREDA, A. «Productores de vino del nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos nomina sobre ánforas Laietana 1 (=Tarraconense 1)», *Faventia*, 19/2 (Barcelona 1997), pp. 51-73.
- PÉREZ ALMOGUERA, A. «Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana», *Archivo Español de Arqueología*, 69 (Madrid 1996), pp. 37-56.
- PÉREZ ALMOGUERA, A. «Tres casos de rituales fundacionales o propiciatorios en construcciones domésticas en el Alto Imperio romano. ¿Latinidad o indigenismo?», *Arys*, 1 (1998), pp. 195-206.
- PÉREZ ALMOGUERA, A. «Iltir/iltur = oppidum. Los nombres de lugar y la ciudad en el mundo ibérico», *Faventia*, 23.1 (Barcelona 2001), pp. 21-40.
- PINA, F. «¿Existió una política romana de urbanización en el Nordeste de la Península Ibérica?», *Habis*, 24 (Sevilla 1993), pp. 77-94.
- PINA, F. «Urbanización y romanización en el Nordeste de la Península Ibérica», *La ciudad en el mundo romano. Actas del XIV Congreso Internacional de Arqueología Clásica*, 1993, vol. II (Tarragona 1994), pp. 329-330.
- PINA, F. «Las comisiones senatoriales para la reorganización de Hispania», *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 23/2 (1997), pp. 83-104.
- PITA, R. *Lérida ilergete, I* (Lleida 1975).
- PRACHNER, G. *Die Sklaven und Freigelassenen in arretinischen Sigillatagewerbe* (Wiesbaden 1980).
- PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro* (Mataró 1981).
- PREVOSTI, M. «Prospecciones sistemáticas en el territorio de Iluro y los orígenes de la romanización del Maresme», *La Península Ibérica en la Antigüedad. La imagen de un territorio* (Toledo, 6-8 mayo 1993).
- PREVOSTI, M. *et alii, Autopistas i Arqueologia* (Barcelona 1995).
- PREVOSTI, M. «El treball al camp en època romana», *Roma al Maresme, homenatge a Marià Ribas i Bertran* (Mataró 1997), pp. 27-37.
- QUILICI, L.; QUILICI, S. (eds.), *Fortificazioni antiche in Italia. Età repubblicana* (2001).
- RAMALLO, S.F.; RUIZ, E. «Carthago Nova. Capital de Hispania Citerior», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 113-122.
- REVILLA, V. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.-III d.C.)*, (Barcelona 1995).
- RIBAS, M. *El poblament d'Ilduro* (Barcelona 1952).
- RIBAS, M. «Les inevitables destruccions arqueològiques», *Memòria A.D.A.H.U.B.* (Barcelona 1976), pp. 9-17.
- RIBERA, A. *La fundació de València* (València 1998).
- RIBERA, A. «El influjo ibérico en la ciudad romana de Valentia», *Empúries*, 52 (Barcelona 2000), pp. 173-181.
- RIBERA, A. «El urbanismo de la primera Valencia», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 299-313.
- RITSCHLIUS, F. *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. I, *tabulae lithographae* (1862).
- RODDAZ, J.M. «Guerres Civiles et romanisation dans la vallée de l'Ebre», *Hommage a Robert Etienne. Revue des Etudes Anciennes*, 88 (Paris 1988), pp. 317-338.

- ROLDÁN, J.M. *Historia de Roma I. La República Romana* (Madrid 1991).
- ROLDÁN, J.M. *Los hispanos en el ejército romano de época republicana* (Universidad de Salamanca 1993).
- ROLDÁN, J.M. *El imperialismo romano. Roma y la conquista del mundo mediterráneo (264-133 a.C.)* (Madrid 1994).
- ROMAN, D. «Aix-en-Provence et les débuts de la colonisation de droit latin en Gaule du sud», *Revue Archéologique Narbonnaise*, 20 (1987), pp. 185-190.
- RUIZ, E. (coord.), *La casa romana en Carthago Nova. Arquitectura privada y programas decorativos* (Murcia 2001).
- RUIZ DE ARBULO, J. «La fundación de la colonia Tarraco y los estandartes de César», *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania* (Valencia 2002), pp. 137-156.
- SÁEZ, P. «Algunas consideraciones sobre el territorio de las ciudades de la Bética», *Estudios sobre las ciudades de la Bética* (Granada 2002), pp. 389-445.
- SALINAS, M. *El gobierno de las provincias hispanas durante la República Romana (218-27 a.C.)*, (Salamanca 1995).
- SANMARTÍ, J. *La Laietania Ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història* (Barcelona 1986).
- SANMARTÍ, E. «Urbanización y configuración territorial del noreste de la Citerior durante la época romano-republicana», *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*. Actes, vol. 1 (Tarragona 1994), pp. 357-361.
- SANTOS, J. «Comunidades indígenas y centros urbanos en Hispania en el proceso de conquista y organización de los territorios conquistados», *El proceso de municipalización en la Hispania romana* (Valladolid 1998), pp. 11-38.
- VELLVEHÍ, J. «Notes sobre el topònim *Iluro*, per un estat de la qüestió dels noms de Mataró», *XII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1996), pp. 167-179.
- VIÑALS, E. «Troben en perfecte estat una porta fortificada, una torre i un cos de guàrdia de l'antiga *Iluro*», *El Punt*, 21-3-2002, p. 24.
- VIÑALS, E. «Unes excavacions al centre de Mataró posen al descobert quatre estances romanes», *El Punt*, 25-4-2002, p. 24.
- VIÑALS, E. «Troben en unes excavacions un mur d'un edifici anterior a la fundació d'*Iluro*», *El Punt*, 4-6-2002, p. 27.
- VIÑALS, J. «Notícia sobre unes troballes de materials arqueològics a can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar)», *XIII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1997), pp. 203-213.
- WEBER, M. *Historia agraria romana*, Akal (Madrid 1982).
- ZAMORA, D.; PUJOL, J.; GARCÍA, J.; CELA, X. «El poblament a la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial», *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Taula rodona d'Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000 (Girona 2001), pp. 203-226.

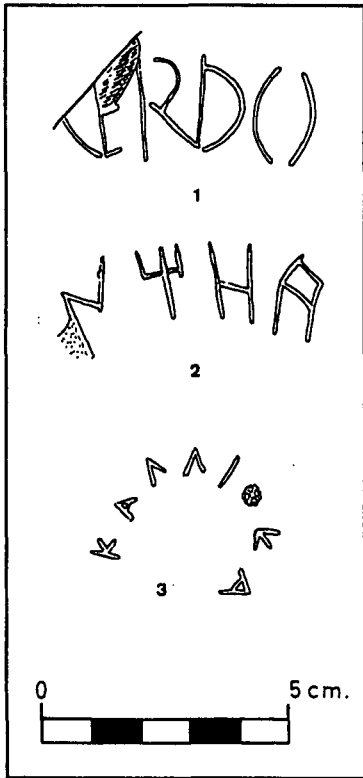
Detall d'un mosaic de la *domus* de can Benet
(foto A. Màrques. Cabrera. *Butlletí d'Informació Municipal*, 10. Juliol 2002).

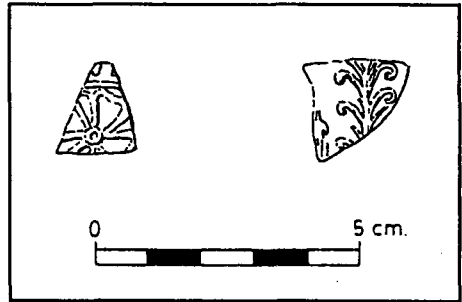
Mosaic de la *domus* de can Benet, Cabrera de Mar
(foto J.V. Cap Gròs, 730).

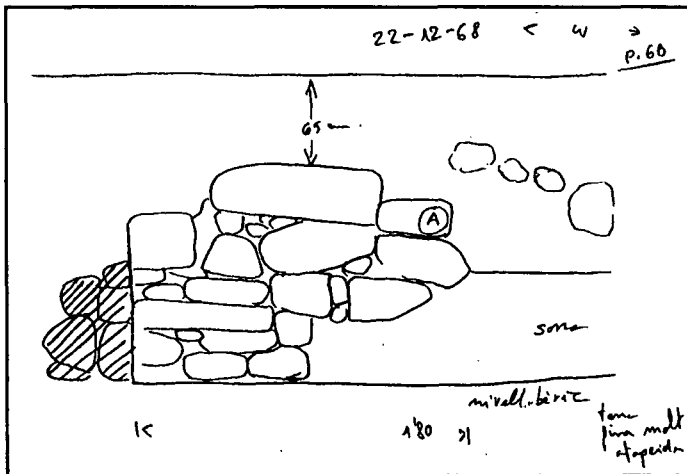
Detalls dels fonaments trobats al carrer d'en Palau, núm. 22
(foto T. Canal. *El Punt*, 21-3-02).

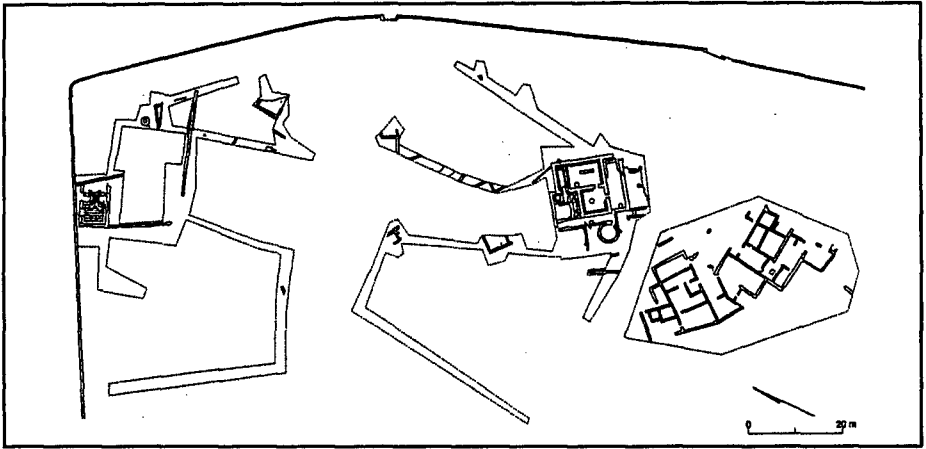
Grafitis en ceràmica de vernís negre d'Iluro:
 1) Plaça de l'Ajuntament; 2) carrer de Barcelona, 38;
 3) carrer de Sant Francesc d'Assís (dibuix J.F. Clariana).

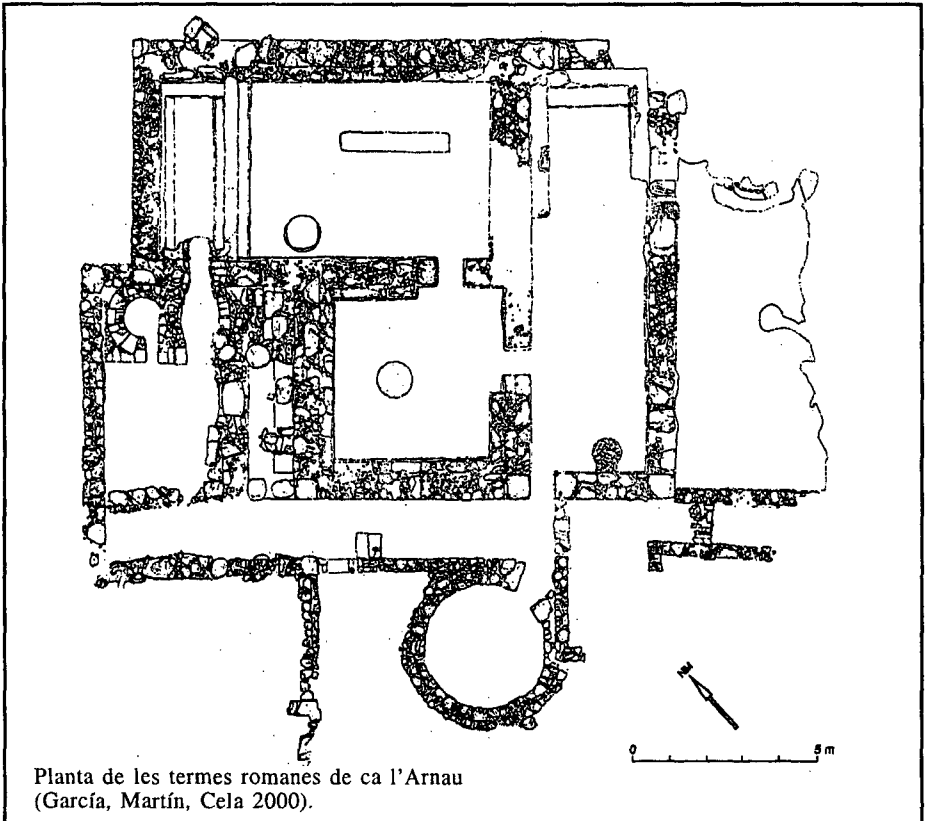
Fragments de ceràmica megàrica trobats a l'excavació del carrer de Barcelona, 38 (dibuix J.F. Clariana).

Detall de l'alçat del mur romano-repúblicà trobat a can Rodon de l'Hort. Cabrera de Mar (segons dades de l'arxiu de M. Ribas).

Planta dels vestigis arqueològics de ca l'Arnau-can Mateu, Cabrera de Mar
(García, Martín, Cela 2000).

Planta de les termes romanes de ca l'Arnau
(García, Martín, Cela 2000).

Mosaic romà de la *domus* de can Benet. Cabrera de Mar (foto J. López Viñals).

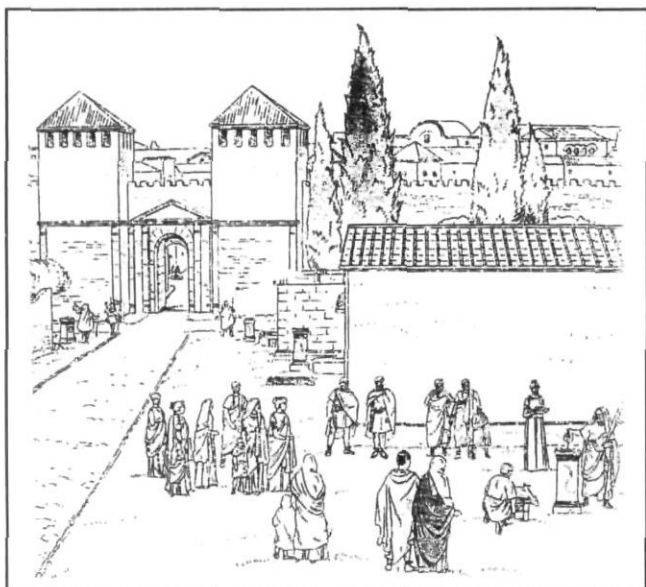
Mosaic amb motiu de cassetons d'esvàstiques. El morter del *signinum* era fet amb fragments d'escòria fèrrica. *Domus* de can Benet (foto R.B.- Vilassar Informació 21-6-02).

Iluro (Mataró). Inscripció trobada en el subsòl de can Pinós a la plaça Xica (foto J.F. Clariana).

Coll d'àmfora itàlica, forma Dressel I B, trobat en el farciment d'enderroc del *macellum* de la plaça Xica de Mataró (Foto *El Punt*).

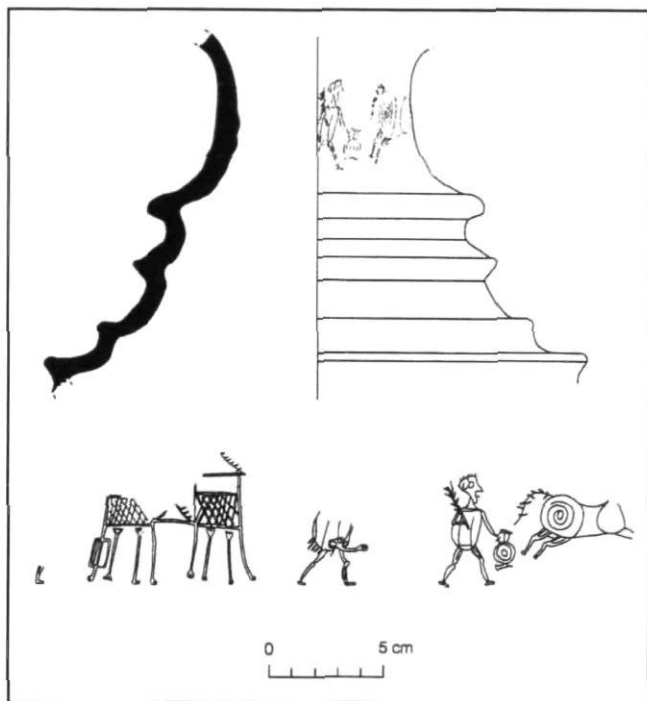

Reconstrucció ideal de la porta principal d'entrada d'Iluro; s'utilitzà com a element inspirador el dibuix grafitat en el canelobre trobat a can Palauet (dibuix F. Riart, 'SIGNAMENT' a Cela, Revilla 1999).

Detall del fonament de la muralla d'Iluro, trobada en el carrer d'en Palau, 20, en curs de destrucció (foto J.F. Clariana).

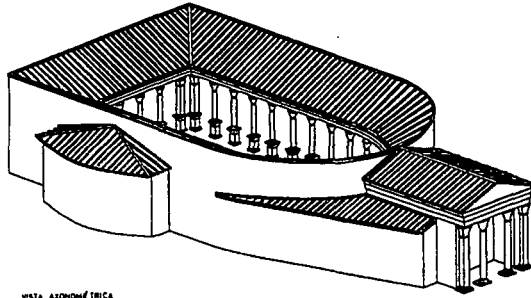
Base de canelobre o suport ceràmic trobat a can Palauet (Mataró), que representa una possible porta monumental de ciutat romana i al seu davant, en processó, els personatges d'una cerimònia religiosa o un altre ritual (dibuix García, Martín, Cela 2000).

Base de canelobre, o suport ceràmic trobat a can Palauet (foto J.F. Clariana).

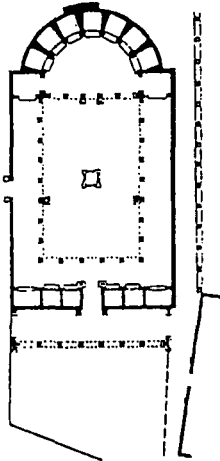

Detall del mur del *macellum* d'Iluro (Mataró), en curs d'excavació (foto M. Cruz. *Cap Gròs* 725).

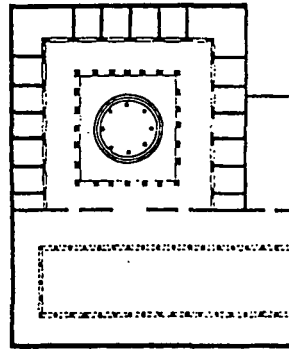

VISTA ARQUITÈCTICA

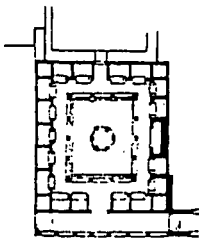
Macellum de Clunia, reconstrucció ideal (Palol - Guitart 2000).

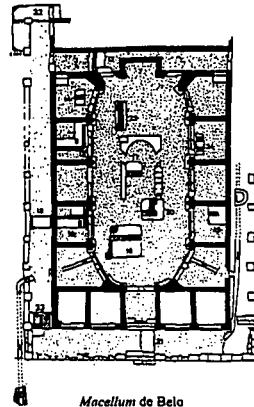
Djemila, macellum de Cusintus

Hippo Regius

Timgat, macellum de Sertius

Macellum de Belo

0 30m

Exemples de macella d'època alto-imperial; l'escala gràfica sols fa referència a Djemila, Hippo Regius i Timgat (Palol, Guitart 2000).